

ЛЕКСИЧНІ МІНІМУМИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО УКЛАДАННЯ

Стаття присвячена методиці викладання української мови як іноземної. У праці розглянуто питання укладання лексичних мінімумів з української мови як іноземної. У розвідці наведено європейські рекомендації щодо володіння лексикою іноземної мови на різних рівнях та проаналізовано зразки вітчизняних розробок у цій галузі. Основної уваги надано питанням обсягу словникового мінімуму для кожного рівня, принципам та критеріям відбору лексичних одиниць.

Ключові слова: українська мова як іноземна, методика викладання, лексичний мінімум, іноземні студенти.

На сучасному етапі формування наукового та методичного забезпечення вивчення української мови іноземцями постало питання укладання лексичних мінімумів з української мови як іноземної для різних рівнів. Незважаючи на те, що проблемі створення лексичних мінімумів у навчанні мов як іноземних присвячена велика кількість наукових та науково-методичних праць, як зауважують дослідники, останніми роками помітне “переважання емпіричних напрацювань над теоретичними”, і виникла потреба “нової концепції лексичного мінімуму” [5, с. 86-87]. Ця концепція лексичних мінімумів має ґрунтуватися, на нашу думку, як на відомих лінгводидактичних здобутках, так і на досягненнях сучасних інформаційно-комунікативних технологій, застосування яких може стати у великій нагоді для таких робіт.

З одного боку, незаперечним є той факт, що для ефективного вивчення іноземної мови необхідно засвоєння всіх її систем, зокрема й лексичної. З іншого, укладання лексичних мінімумів є необхідним і доцільним й тому, що вони адресовані широкому колу реципієнтів: студентам та усім охочим вивчати іноземну мову і складати іспити з мови; викладачам та тестерам, що готують тренувальні, сертифікаційні тести та екзаменаційні матеріали, а також проводять тестування; фахівцям, що викладають мову як іноземну; авторам підручників та посібників з української мови як іноземної. Лексичні мінімуми зорієнтовані викладачів, іноземних студентів та всіх охочих під час вивчення української мови та в процесі підготовки до складання іспитів з певного рівня володіння мовою.

Отже, **актуальність** пропонованої праці обумовлена необхідністю формулювання нових засад для укладання лексичних мінімумів та визначається потребою створення лексичних мінімумів з української мови як іноземної для різних рівнів володіння мовою, що є одним із компонентів комплексного забезпечення навчально-методичною бази викладання української мови в іноземній аудиторії. **Метою** статті є вивчення основних підходів до укладання лексичних мінімумів з української мови як іноземної. Досягнення мети передбачає розв’язання таких **завдань**: проаналізувати вітчизняні надбання зі створення лексичних мінімумів з української мови для іноземців; опрацювати

європейські рекомендації з мовної освіти щодо викладання лексики іноземної мови; розглянути питання якісного та кількісного наповнення, принципів та способів укладання словникових мінімумів та умов їх апробації.

Методологічним підґрунтям роботи є, по-перше, визнання нерозривної єдності усіх складових комунікативної компетенції (за О. Селівановою, до них зараховуємо мовну, дискурсивну, соціолінгвістичну, ілокутивну, стратегічну, паравербальну, лінгвокультурну та міжкультурну компетенції); по-друге, наголошення на значущості мовної компетенції як здатності “породжувати і розуміти правильні мовні повідомлення” [9, с. 231]. Під мовною компетенцією розуміємо “знання учасниками комунікації мови (мовного коду), тобто правил, за якими формуються правильні мовні конструкції та повідомлення, здійснюється їх трансформація” [2, с. 125]. Безперечно, йдеться про знання мови на усіх рівнях, тобто про опанування фонетичними та інтонаційними засобами мови, вивчення словника, лексико-граматичних конструкцій, граматичних категорій, словотвірних моделей, морфологічних та синтаксичних одиниць.

У сучасній науковій парадигмі під лексичним мінімумом розуміють обсяг (мінімум, а водночас і максимум) лексичних одиниць, який повинен бути засвоєний: 1) за певний проміжок часу життя (наприклад, у віці до трьох років); 2) за навчальний період (наприклад, лексичний мінімум з англійської мови за шкільною програмою для складання ЗНО); 3) під час вивчення деяких курсів (наприклад, лексичний мінімум із латинської мови для філологічних факультетів); 4) на кожному рівні вивчення іноземної мови (наприклад, на початковому рівні); 5) за якоюсь темою (тематичний словник-мінімум); 6) у певній професійній сфері (словник для економістів).

Сучасні дослідження О. Туркевич та С. Бук присвячені термінології на позначення лексичного мінімуму та розрізненню схожих термінів. Досліджуючи становлення терміносистеми методики викладання української як іноземної, О. Туркевич фіксує понад двадцять термінів, пов’язаних із вивченням іноземцями української лексики, серед яких виокремимо такі: *лексична компетенція, лексичні знання, лексичні навички, лексико-граматичний матеріал, лексика з національно-культурним компонентом, лексикографічні прийоми семантизації нової лексики*. Як свідчать результати дослідження, водночас із загальним терміном *лексичний мінімум* в українській лінгводидактиці вживають терміни: *лексичний мінімум на навчально-професійну тему, лексичний мінімум на побутову тему, лексичний мінімум на соціально-культурну тему, лексичний мінімум на суспільно-політичну тему* [10, с. 202-203, 213]. С. Бук описує значення та сфери функціонування термінів *мініمالізований словник, редукований словник, словник-мінімум, ядро лексикону, лексична основа, базовий словник, словник на перші потреби та словник для спеціальних цілей* [3, с. 76]. Дослідниця зауважує, що терміни *мініمالізований словник* та *редукований словник* є синонімами, мають найбільш широкую семантику і означають “обмежений за певними критеріями список слів певної мови” [3, с. 77]. Усі інші терміни, на її думку, є похідними і розрізняються відповідно до мети, для якої укладають такий словник.

Прикметно, що вітчизняна методика викладання української мови як іноземної вже має свої напрацювання у сфері укладання словників-мінімумів для іноземців.

Значним внеском є розроблені у 90-х рр. минулого століття Н. Зайченко та С. Воробйовою навчальні мінімуми з української мови для іноземців [7]. У згаданій праці, крім *мовного мінімуму*, описано також *комунікативно-поняттєвий* (стереотипні формули мовлення, вираження комунікативних намірів та логіко-сміслових відношень у висловленні) та *лексико-тематичний* (базова активна лексика і словосполучення, а також найуживаніші звороти українського мовлення) *мінімуми*. Вони співвідносяться між собою, а “успішне володіння всіма трьома мінімумами забезпечує реальне у типових ситуаціях спілкування” [7, с. 6-8]. Автори подали частотну лексику, яку відібрали шляхом аналізу багатьох навчальних посібників, ввели не лише лексичні одиниці, а також типові вирази, етикетні формули, а матеріал комунікативно-поняттєвого мінімуму систематизували з урахуванням комунікативних завдань мовлення [7, с. 6].

Основним щодо укладання лексичних мінімумів залишається питання обсягу. Іншими словами, актуальним є питання кількості лексичних одиниць, що варто рекомендувати іноземцям для опанування певного рівня української мови. Цей обсяг вимірюється як загальною кількістю лексики, так і кількістю *активного* та *пасивного* словникового запасу. Принципи обмеження можуть бути визначені сферою та діапазоном використання, тобто функціональністю. Критерієм внесення певної лексики до активного чи пасивного словникового запасу можуть виступати аспекти мовленнєвої діяльності, що пов’язано з використанням лексики в процесі говоріння, письма, читання та аудіювання. Активний запас обслуговує, насамперед, спілкування у реальних життєвих ситуаціях, потреби усної та письмової комунікації. Пасивний запас доповнює активний і допомагає покрити, зокрема, потреби розуміння іноземних текстів монологічного та діалогічного типів під час їх читання та сприйняття на слух. У цьому контексті науковці також говорять про *реальний* та *потенційний* словники. Обсяг лексики, що необхідний для засвоєння на певному рівні чи етапі і який забезпечує продуктивну та рецептивну мовленнєву діяльність іноземців, визначається як реальний мінімум. Формування в іноземців мовної здогадки та лінгвістичної ерудиції може стати основою для розширення словникового запасу та створення латентного, прихованого словника, до якого можуть увійти інтернаціоналізми, складні, похідні та деякі багатозначні слова. Це робота викладача, “внаслідок якої прищеплюється уміння впізнавати і розуміти словникові одиниці, які зустрічаються вперше, але мають знайомі елементи, опора на які дає можливість досягнути їх розуміння” [6, с. 72].

Відомі принципи відбору лексичного мінімуму згруповані таким чином: статичний принцип – критеріями відбору є частотність, поширеність, уживаність, необхідність; методичний – критеріями відбору виступають етапи навчання, сфера та тема спілкування; лінгвістичний – значущими вважаються сполучуваність слів, словотвір на цінність, стилістична віднесеність та інші мовні особливості [1, с. 121]. Сучасні розробки свідчать про те, що поширеними є принципи та критерії відбору словника-мінімуму, які залежать, насамперед, від мети, рівня чи етапу вивчення іноземної мови, а також вікових особливостей та професійної спрямованості адресата (наприклад, аудиторія школярів чи дорослих, представників бізнесу чи дипломатичного корпусу). Існує думка, що варто також враховувати місце навчання, тобто в країні носіїв мови чи поза мовним середовищем вивчається мова [4, с. 59-60]. Дослідниця

В. Костюшко акцентує увагу на критеріях “культурологічної та країнознавчої цінності”, “типовості”, “сучасності і загальної відомості в середовищі носіїв”, “чіткої диференціації з рідною культурою студентів”, “урахування адресата”, “функціональності” та “тематичності” [6, с. 73]. Поділяємо точку зору автора щодо доцільності введення критерію культурологічної та країнознавчої цінності, зокрема важливості вивчення лінгвокраїнознавчої лексики, тобто такої, що має національно-культурну специфіку і розкриває особливості мовно-концептуальної картини світу українського етносу. Критерії сучасності й функціональності дозволять залучити найуживаніші в сучасному дискурсі лексеми та звороти, а отже сприяти міжкультурній комунікації.

Принципи комунікативної доцільності відбору мовного матеріалу та зосередження на формуванні і розвитку мовленнєвих навичок знаходимо в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [11]. Документ містить детальний перелік вимог до кожного аспекту мовленнєвої діяльності та зауваги, що лексична компетентність складається не лише зі знань певного обсягу лексики, але й з умінь та здатності вживати цей словниковий запас у мовленні. Лексичні мінімуми є необхідним обсягом лексики, розмовних формул та ідіоматичних виразів, який достатній для акту комунікації відповідно до кола тем та ситуацій спілкування на певному рівні. У загальноєвропейських рекомендаціях знаходимо таблиці лексичного діапазону та лексичного контролю відповідно до рівнів, які пов’язані з вимогами граматичної, фонетичної та орфографічної правильності. Відповідні матриці покликані допомогти викладачам та тестерам перевіряти й оцінювати знання, визначати рівень володіння лексикою [11, с. 130-137].

Згідно з сучасними європейськими рекомендаціями, створений лексичний мінімум з української мови як іноземної повинен відповідати переліку комунікативних тем та ситуацій спілкування, що наведені у програмах та є обов’язковими для оволодіння певним рівнем мови. Наприклад, у темі “туризм”, яка є в переліку базового та середнього рівнів, варто окремо розглянути підтему “подорож літаком”, а отже, виокремити можливі ситуації та відібрати лексичні зразки, лексико-граматичні конструкції, уживані сучасні комунікативні звороти. Так, зокрема, маємо наповнити необхідними одиницями ситуацію спілкування під час реєстрації, на паспортному контролі, на митниці. Також необхідні відповідні мовні одиниці та мовленнєві вирази для розповіді про подорож та обміну враженнями, для написання листівки з місця подорожі, неофіційного листа чи повідомлення з описом відпочинку, для оформлення допису з фотографіями у соціальній мережі тощо. У цьому контексті варто враховувати реєстр спілкування та стильову відповідність, а також доцільність уведення розмовних зразків та інших лексичних одиниць, наприклад, з мови соціальних мереж та різних видів інтернет-комунікацій.

Із попередніми питаннями тісно пов’язана проблема вибору способу укладання та структурування словникового мінімуму. Традиційний спосіб укладання словників за алфавітом виправданий у разі потреби пошуку певної лексеми, уточнення семантики чи отримання додаткової інформації. Дискусійним залишається питання щодо ефективності користування таким словником під час вивчення певної теми. Організація словника-мінімуму за лексико-тематичними групами – підхід, вартий уваги не лише на початковому та базовому рівнях (*сім’я, погода, навчання, робота, місто,*

транспорт тощо), але й на рівнях середнього та професійного володіння мовою (*на-волишине середовище та екологічні катастрофи, демографічні процеси, внутрішня та зовнішня політика, засоби масової комунікації, мистецтво* тощо). Лексико-тематичний мінімум може бути представлений у формі “навчальних” фреймів. Наприклад, у програмі з української мови як іноземної І середнього рівня запропоновано зразок фрейму “навчання й освіта” з відповідною лексикою, словосполученнями та фразеологічними одиницями [8, с. 50]. Для ефективного засвоєння, запам’ятовування та подальшого використання лексики доцільним є також формування синонімічних рядів та антонімічних пар з кожного рівня.

Неоднозначними і такими, що потребують обґрунтування, є питання: 1) позначення наголосу (оскільки в українській мові він є рухомим, обов’язковою є фіксація для рівнів А1-А2, а з досвіду викладання в іноземній аудиторії – бажано також і на рівнях В1-В2); 2) доцільності висвітлення у словнику-мінімумі граматичних особливостей (зокрема, роду іменників, дієслівного керування); 3) зазначення виду дієслова чи наведення видової пари; 4) наведення префіксальних та префіксально-суфіксальних дієслів, які іноземці часто сприймають як окремі лексеми (*писати – написати, переписати, витисати, записати, списати, вписати, записатися, виписатися* тощо); 5) перекладу слів.

Слід зазначити, що з укладанням лексичних мінімумів пов’язані також проблеми перевірки та оцінювання володіння відповідним словником, а також визначення рівня засвоєння лексико-граматичних конструкцій. Йдеться про нерозв’язане питання необхідності окремого тестування з лексики та граматики. З одного боку, чи варто впроваджувати відповідний тест, оскільки в реальному житті ми не виконуємо такі завдання, а з іншого – чи достатньо перевірки мовленнєвих навичок і умінь, щоб діагностувати рівень лексико-граматичних знань.

Не менш важливою складовою частиною створення лексичних мінімумів є питання їхньої апробації. На нашу думку, така перевірка повинна проводитися в різнонаціональних та різновікових аудиторіях, в Україні та за кордоном, а також виходити за межі студентського соціуму, оскільки стосується загального володіння мовою.

Отже, пропонується стаття та висловлені в ній думки є спробою осмислення проблеми укладання лексичних мінімумів з української мови як іноземної. Основним завданням залишається створення відповідної лінгвістичної бази щодо розробки словника такого типу, тобто розв’язання лінгводидактичних питань принципів укладання лексичних мінімумів, з’ясування критеріїв відбору лексичного матеріалу, встановлення обсягу лексичних одиниць для кожного рівня, визначення основних засад структурування відібраної лексики у словнику-мінімумі. Перспективою подальших пошуків може стати дослідження кожного з критеріїв та принципів створення словника-мінімуму та укладання словника для всіх рівнів загального володіння українською мовою як іноземною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г.Азимов, А.Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи

комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацивч. – К. : ВЦ “Академія”, 2004. – 344с. 3. Бук С. До розрізнення деяких термінів на позначення мінімалізованого словника / С.Н. Бук // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Вип. 1.– Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 76-79. 4. *Вагнер В.Н.* Лексика русского языка как иностранного и ее преподавание / В.Н. Вагнер. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 104 с. 5. *Копилова О.В., Курилюк Т.І.* Лексичний мінімум як основа навчання лексики російської мови іноземних студентів / О.В. Копилова, Т.І. Курилюк. // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. – Вип.30.– Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – С.83-96. 6. *Костюшко В.І.* Лексичний мінімум у процесі навчання української мови як іноземної [Електронний ресурс] / В.І. Костюшко // Проблеми і перспективи підготовки іноземних студентів: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: ХНАДУ, 2016. – С.71-74. – Режим доступу від 06.05.2018: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/4392/1/sndtf026.pdf>. 7. Навчальні мінімуми з української та російської мов для іноземців / Укл. Н.Ф. Зайченко, С.А. Воробйова. – К. : ІСДО, 1995. – 200с. 8. Програма з української мови як іноземної. І середній рівень (B1) / Укл. Н.С. Ніколасва, Н.О. Бондарєва, А.А. Дем’янюк, М.В. Шевченко, О.М. Самусенко, В.В.Овдіюк, М.Ю. Якубовська. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2013.– 56с. 9. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с. 10. *Туркевич О.В.* Становлення терміносистеми методики викладання української мови як іноземної / О.В. Туркевич. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 220 с. 11. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with new descriptors [Електронний ресурс] // CEFR- Companion Volume with new descriptors. Council of Europe, February 2018. – 235s. –Режим доступу від 22.04.2018: <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2018.

*Самусенко О.Н., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ*

ЛЕКСИЧЕСКИЕ МИНИМУМЫ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ: ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К СОСТАВЛЕНИЮ

Статья посвящена методике преподавания украинского языка как иностранного. В работе рассмотрены вопросы составления лексических минимумов по украинскому языку как иностранному. В исследовании приведены европейские рекомендации по изучению лексики иностранного языка на разных уровнях и проанализированы образцы украинских разработок в этой области. Основное внимание уделено вопросам объема лексического минимума для каждого уровня, а также принципам и критериям отбора лексических единиц.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, методика преподавания, лексический минимум, иностранные студенты.

*Samusenko O.M., PhD., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

LEXICAL MINIMUM FOR UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: THE MAIN APPROACHES TO COMPILING

The paper deals with the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language. This work is devoted to the compiling of lexical minimum for general proficiency in Ukrainian as a foreign language. The European language recommendation of vocabulary and examples of Ukrainian researches

in this field were given in the article. The work focuses on analysing size of vocabulary for each level as well as principles and criteria of lexical minimum selection.

Key words: *Ukrainian as a foreign language, teaching methods, lexical minimum, foreign students.*

УДК 811.411.21

Сівков І.В., к. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

РЕГІОНАЛІЗМИ В АРАБСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СІМЕЙНОГО ПРАВА КРАЇН АРАБСЬКОГО МАГРИБУ

У статті розглядаються питання функціонування масиву регіоналізмів у арабській термінології сімейного права країн Арабського Магрибу. Визначаються причини явища регіональної диференціації термінології сімейного права, встановлюються межі локальної диференціації її одиниць, у них виокремлюються лексико-семантичні групи.

Ключові слова: *фахова мова, лексика, лексична одиниця, термін, термінологія, терміносистема, територіальний варіант мови, локальне маркування лексичних одиниць, регіоналізм, юридична термінологія, сімейне право, Сімейний кодекс.*

У наукових студіях радянських та російських арабістів порушуються як загальні, так і окремі питання функціонування територіально обмежених у своєму узусі загальнолітературних лексичних одиниць арабської літературної мови та термінологічних елементів її субмов [1; 2; 4]. У вітчизняній арабістиці зростає увага дослідників до підмов арабської літературної мови, зокрема фахової мови права та притаманної їй юридичної терміносистеми, яка забезпечує її функціонування. У полі зору лінгвоправничих студій, актуальних для вітчизняної арабістики, перебувають, зокрема, питання територіальної стратифікації термінологічних одиниць арабської мови права, а саме ідентифікації та структурно-семантичного аналізу її локально маркованих одиниць [3].

Питання територіальної дивергенції – явища, типового для словника сучасної арабської літературної мови, не стали предметом наукових студій на теренах країн Арабського Сходу. Термінознавці арабських країн не охопили увагою такі актуальні проблеми реалізації локальної маркованості лексичних елементів, характерної для фахових мов арабської літературної мови, як ідентифікація та функціонування лексичних одиниць субмов арабської літературної мови з локально обмеженою реалізацією. У працях арабських термінознавців не проводилися комплексні дослідження форм та шляхів прояву пласту регіонально маркованих терміноодиниць арабської мови права.

Корпус текстів Сімейного кодексу арабських країн загалом і, зокрема, країн магрибського регіону (Королівство Марокко, Алжирська Народньо-Демократична Республіка, Туніська Республіка), не було виокремлено як самостійний матеріал